

Др МИЛОВАН БЕШИЋ
ЈОВАН ВУЈОШЕВИЋ
ЧЕДОМИР МАРОВИЋ
Др БРАНИСЛАВ РАДОЊИЋ

МЈЕСТО И УЛОГА ИСТРАЖИВАЧКО-РАЗВОЈНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА У ПРИВРЕДИ ЦРНЕ ГОРЕ

*Стање и степен развијености развојно-истраживачке функције
у привреди Црне Горе*

Осим у једном врло малом броју (4—5) организација удруженог рада, може се, без претјеривања, тврдити да у привреди Црне Горе скоро не постоји организована истраживачко-развојна функција.

Један од најтежих проблема у томе је свакако неоправдано мали број научних и стручних радника-истраживача запослених у привредним организацијама. До закључка каква је ситуација у том погледу у привреди Црне Горе, може се доћи из поређења са просјечним стањем у нашој земљи као цјелини и стањем у индустријски развијеним земљама.

Са 10 истраживача на 10 000 становника, Југославија заостаје за развијеним земљама око три пута. При томе треба нагласити да се у Југославији 80% истраживачког кадра налази у институцијама ван привреде, упркос чињеници што се у развијеним земљама у таквим институцијама налази само око 20% укупног истраживачког кадра. Логичан је закључак на основу тих података да у привреди Југославије ради 12 пута мање истраживача према броју становника него у привреди развијених земаља.

Пошто Црна Гора има два пута мање укупног истраживачког кадра од просјека у Федерацији, а, уз то, има исти ненормалан распоред тог кадра на релацији привреда-ванпривреда није тешко доћи до закључка да у привреди Црне Горе ради два пута мање истраживача него у привреди на нивоу СФРЈ или 24 пута мање према броју становника него у привреди развијених земаља. Те односе погоршава још и чињеница што посредством анкете-

те коју је направила Привредна комора Црне Горе није могло да се пронађе у истраживачким јединицама привреде Црне Горе читавих 70% истраживачког кадра који статистика означава као запослен у привреди, јер вјероватно ради на неким другим пословима (пословодним и др.) који немају истраживачко-развојни карактер.

За наредни дио овога реферата употријебљени су подаци добијени управо поменутом анкетом. Упитници су достављени у 80 ОУР-а, а одговори су добијени само од 25 (ипак оних значајнијих). Да би подаци добијени анкетом били што вјеродостојнији, Комора је накнадно тражила информације од ОУР-а које нијесу доставиле тражене податке и добила од њих одговор да немају истраживачко-развојне јединице и да је то разлог што нијесу учествовале у анкети.

Анкета је показала да у истраживачко-развојним јединицама у привреди Црне Горе раде само 6 доктора наука и 6 магистара, иако статистика каже да их у привреди има 40. Затим да има 10 истраживачко-развојних јединица, од којих само 4 (у Жељезари „Борис Кидрич“, Агрокомбинату „13. јул“, КАТ-у и Индустрији „Радоје Дакић“), по оцјени обрађивача, заслужују да носе тај назив. Осталих 6 су углавном минијатурни конструкционо-технички бирои.

Само 4 истраживачке јединице имају истраживаче са звањем доктора и магистра.

Три јединице се баве примјеном и унапређивањем технолошких процеса и производа, а 7 јединица углавном само конструкцијом производа. Ни једна истраживачка јединица не бави се истраживањем у домену организације управљања или уопште индустријског инжењеринга.

Наведене јединице имају различит организациони статус, и то: завод (1), радна заједница (1), радна организација у оснивању (1) а служба или радна јединица (7).

У већем дијелу статус истраживачких јединица, у самоуправном смислу, није адекватан задацима и улози истраживачко-развојне функције, јер се налазе у склопу других радних заједница, тј. у конгломерату разних других, оперативних функција, у коме не постоје адекватни услови за оптимално самоуправно третирање истраживачких потреба.

Награђивање истраживача није примјерно значају њихове улоге у развојним активностима привреде, што довољно говори о несхватању те функције у многим организацијама удруженог рада. На примјер, у једној од анкетираних радних организација просјечни лични доходак високостручног кадра у истраживачко-развојној јединици једнак је просјечном личном доходу у једној „боље спојеној“ ООУР. Истраживачке јединице најчешће се убрајају у дио административних функција и финансирају се, умјесто према вриједности истраживачких пројеката, према нормативима администрације. Поједине истраживачко-развојне једи-

нице чак немају скоро никакве потпоре у систему привредне организације и препуштене су више сналажењу и борби за опстанак него што им се помаже да се што више окрену програмима и развојним циљевима матичне организације.

Веће развојне пројекте за ОУР-а углавном раде институције ван привреде, често и уз ангажовање стручних радника из тих ОУР-а или њихових истраживачко-развојних јединица, што, очигледно, говори о сваштарској природи појединих истраживачких институција у ванпривредној сфери рада које се тим системом — ангажовањем стручних радника или истраживача наручиоца, упуштају и у израду пројеката за које уопште нијесу специјализоване. О квалитету таквих, скрпљених, пројеката сувишно је коментарисати.

Колико се мало у привреди поклања пажња истраживачко-развојном раду, говоре подаци да често ни постојећи технолошки процеси не функционишу на нивоу пројектованих параметара, а о њиховом унапређивању посредством истраживачко-развојних јединица безмало да нема ни говора.

Иноваторски покрет у Црној Гори нема задовољавајући ни интензитет ни ширину, јер није довољно схваћена улога иноватора-стваралаца. Чак и у неколико ОУР-а у Црној Гори, у којима постоје активни иноватора-стваралаца, врло тешко се долази до адекватног награђивања иновација. У већини случајева однос према иновацијама није нормативно регулисан и не постоји право разумијевање да се тај посао правовремено уради и стално унапређује.

Опремљеност истраживачко-развојних јединица у привреди техничким средствима и просторни услови за њихово функционисање углавном не задовољавају. Може се рећи да одговарајуће услове за успешан истраживачки рад имају само у Жељезари „Борис Кидрич“, Агрокомбинату „13. јул“ и, донекле, у КАТ-у и „Радоју Дакићу“.

За финансирање истраживачко-развојног рада у привредним организацијама Црне Горе, коришћено је просјечно само око 0,2% друштвеног производа оствареног у њима, дијелом за рад сопствених истраживачких јединица, а дијелом и научноистраживачких институција изван привреде.

Из података који су били на располагању може се извући закључак да је финансијски и кадровски потенцијал у истраживачко-развојној функцији привредних организација у СР Црној Гори досад био више него недовољан за озбиљнији истраживачки рад.

Нормална последица таквог стања у сопственим истраживачко-развојним активностима у привреди јесу претежна оријентација на увоз технологија и чест случај (као што је већ наглашено) да оне нијесу досљедно реализоване ни на самом старту и да не функционишу на нивоу пројектованих параметара.

Разлози су таквог стања вишеструки, а један од првих и најзначајнијих свакако је досадашња могућност у нашем друштвеном систему да се услед непостојања економске принуде и, баш напротив, широко распрострањене социјализације грешака и губитака, послује и живи без активног, перманентног коришћења научних сазнања, из чега је проистекло и несхватање да је потребно да се много већа пажња посвети и сопственим истраживачко-развојним јединицама и стимулисању истраживача да остају и раде у привреди.

И у постојећем кадровском систему скоро да нема никаквих критеријума који би принуђавали водеће кадрове у привреди да се односе коректно према истраживачко-развојној функцији и тиме граде солидну основу за ефикасно, квалитетно привређивање, умјесто онога што сада у већини чине, тј. набијају доходак неуморним подизањем цијена, итд.

Други је разлог релативно бољи статус и лакши живот истраживача у институцијама ван привреде без неке значајније конкретне одговорности за истраживачке резултате. У привреди је рад истраживача под свакодневном контролом оних који наручују истраживања, и резултати су подложни конкретној, свакодневной провјери.

У привреди није у правом смислу развијена кадровска функција, тако да нема, између осталог ни правог одабирања кадра за истраживачко-развојни рад, што је и логична последица непостојања одговарајућег праћења његових наклоности и способности. Не постоји систем припремања кадра кроз рад у производњи за истраживачке послове. Магистрирање и докторирање углавном су ствар појединачног личног интересовања, без праве — позитивне селекције и подстицања од стране ОУР-а.

С друге стране, високошколске образовне и остале научно-истраживачке институције понашале су се при обезбјеђивању кадра аутономно (привреда није на то имала скоро никаквог утицаја), што је увелико омогућавало пресељавање истраживача из привреде у те институције. „Бјежање“ и других стручњака из привреде потенцирано је и у новије вријеме врло масовном пракоом да се на високошколским институцијама у Црној Гори може долазити до значајних звања и професорских положаја без значајнијег, а често и било каквог, искуства у струци, тј. без праве везе са животним проблемима у одређеној области науке.

Један је од разлога општих слабости у научноистраживачком раду, па, према томе, и у привреди и неосавременењен образовни систем и неорганизован систем перманентног иновирања знања кадрова.

Уситњеност привредних организација, затвореност у општинске, а често и ООУР-ске границе снажан је ограничавајући чинилац развоја истраживачког рада, јер су тиме уситњена и средства и кадровски потенцијали и нијесу довољно на располагању за озбиљне истраживачко развојне пројекте.

И највеће привредне организације у Црној Гори још увијек су саме недовољно јаке за самостално финансирање крупнијих истраживачких подухвата, што значи да се права рјешења у том погледу могу постићи само удруживањем кадровских и финансијских потенцијала.

Велика је тешкоћа на том плану несхватљива незаинтересованост и одсуство идеја за удруживање у привреди Црне Горе и увелико присутне дезинтеграционе тенденције у већ интегрисаним дијеловима привреде, што је, поред осталог, такође последица ненаучног и нестручног приступа организовању и развијању привреде.

Односи привреде са научноистраживачким институцијама ван привреде нијесу довољно организовани, повремено су и усмјерени претежно на рјешавање текућих потреба. Поред недовољног схватања потребе за коришћењем домаћег знања у самој привреди, велику препреку представљају превише уситњене самосталне научноистраживачке институције ванпривреде које нијесу специјализоване, прилично су далеко од животних проблема привреде и често нијесу способне да се у новим технологијама укључе у рјешавање проблема.

Привредне организације немају праве контроле колико им се кроз пројекте који су у функцији привреде враћа средстава преко СИЗ-а за научне дјелатности и какви се резултати постижу тим средствима. Досадашњом расподјелом преко СИЗ-а за научне дјелатности по систему „свима по мало“ није била обезбијеђена рационална употреба тих средстава, јер је то могуће једино кроз комплексне, веће пројекте, на којима би радили тимови стручњака, чији би рад био усмјерен ка потребама привреде, а резултати били друштвено верификовани.

Најновија гледања и понашање у Републичком СИЗ-у за научне дјелатности обећавају да ће се убудуће смјелије и шире кренути ка финансирању пројеката у функцији развоја привреде и друштва у цјелини.

Нека концепцијска питања у вези са потребом бржег развоја науке и технологије у организацијама удруженог рада

Са идејно-политичког и друштвено-економског становишта, улога науке и технолошког развоја није спорна.

Питање се отвара на подручјима на којима наука треба да обогатује и мијења праксу. У раскораку између онога што би требало наука да буде и њеног стварног дјеловања и положаја који у нашем друштву има, лежи један од узрока поремећаја у друштвеној репродукцији са којима се данас суочавамо.

Једно од негативних обиљежја досадашње праксе и у Црној Гори, и у Југославији јесте да су се наука и производња развијале као два аутономна подсистема, без неопходних међусобних веза и са недовољним могућностима да у чврстој спрези и економ-

окој међузависности остварују јединствене развојне циљеве. Поред чињенице што друштво није ријешило неке важне предуслове за бржи продор научнотехнолошког прогреса у материјалној производњи, такође се може констатовати да научне институције и њихови истраживачи нијесу остварили такве организационе облике, опремност и стваралачку упорност који би убрзали корачање у правцу научно-технолошког прогреса који данас остварују развијене земље.

У принципу је сасвим исправно одређење друштва да се наука развија и у самосталним научним институцијама и у материјалној производњи посредством истраживачких јединица, међутим, несхватљиво је и чудно колико се мало чини да се у материјалној производњи реализује дио истраживања који њој припада.

И тако, у оцјени стварног стања ствари није тешко открити разлоге који условљавају што смо као земља при дну лествице европских земаља и по научном потенцијалу и по укупном улагању знања у материјални и друштвени развој. То је стање двапут неповољније када упоређујемо Црну Гору са просјечним стањем у Југославији.

Очигледно је да у овом изузетно значајном друштвеном подсистему стоје бројни проблеми организационе, економске и самоуправне природе. На другој страни, чини се да су друштвени циљеви у области развоја:

- развој енергетике,
- развој сировинске основе,
- развој производње хране,
- измјена привредне структуре,
- интензивирање извоза и рјешавање проблематике дугова
- и трговинског дефицита са иностранством,
- развој система на основама самоуправљања,
- сузбијање инфлације,
- запошљавање ради боље продуктивности, и др.,

потпуно јасни.

У све сложенијим условима привређивања и остваривања програма економске стабилизације једна од најзначајнијих полуга у ослањању на сопствене снаге треба да буде много веће искоришћавање научних сазнања и неупоредиво веће радно стваралаштво. Праву своју улогу у томе наука у актуелном тренутку не може остварити без корјених промјена како у односу друштва према науци, тако и у домену другачијег организовања и односа науке према материјалном и друштвеном развоју.

Те би се промјене састојале у следећем:

1. Јединствена стратегија дугорочног развоја науке на нивоу земље (што не смањује одговорност република и покрајина у планирању сопственог развоја), за чим се, констатовано је, осјећа неодложна потреба.

Стратегија дугорочног развоја науке треба да стоји у уској корелацији са стратегијом технолошког развоја и са Дугорочним програмом економске стабилизације.

2. У области друштвеног планирања обезбиједити обавезу организација удруженог рада за доношење планова развоја сопственог научноистраживачког и развојног рада.

3. Брже удруживање рада и средстава на технолошко-економским основама и финансирање науке као функције од заједничког интереса на нивоу интегрисаних репродукционих система преко којих би се реализовали одговарајући истраживачки и развојни циљеви.

4. Организовати научне институције и подјелу рада између њих и истраживачко-развојних јединица у привреди тако да одговарају трајнијим циљевима и привреде и друштва као цјелине.

Број научноистраживачких институција и њихову дјелатност програмирати полазећи од развојних циљева друштва, са једне стране, а, са друге, уважавајући специфичности у развоју и рационалност мреже институција у реалним условима.

5. Имајући у виду потребу прецизног програмирања развоја у анализираној области, неопходно је извршити у првом реду међусобну подјелу рада, и то тако што би се истраживања у областима од заједничког интереса и у оквиру тога, ако постоје услови, и фундаментална теоријска истраживања реализовала у оквиру Универзитета и Академије наука и умјетности, док би се истраживања у специфичним областима за поједине дјелатности и трансфера знања у пракси преселила у привреду, у оквиру појединих репродукционих система. Тиме би се отклониле бројне дилеме и тешкоће, и обезбиједио складнији развој на дугорочним основама.

Наравно, при таквој подјели рада обезбиједила би се размјена стручног и научног знања и ту границе између научних институција не би постојале. Овоме би требало да у многоме допринесе организовање система научних информација у Републици који би био укључен у јединствен систем информација у земљи.

6. У складу са поменутим, требало би да услиједи комплекс мјера организационе, кадровске, економске и самоуправне природе који би обезбиједио да се конституишу истраживачко-развојне јединице и институти у организацијама удруженог рада и интегрисаним системима. Њихова дјелатност треба да буде:

- научноистраживачки рад,
- трансфер научних сазнања у производне процесе,
- инвестициони развој,
- развој друштвено-економских односа,
- индустријски инжењеринг,
- развој кадрова и
- инжењеринг: развојне услуге у земљи и иностранству.

Поред рјешења организационе природе, морала би се остварити у првом реду одређена кадровска рјешења (и под цијену безусловног размјештаја одређених стручних и научних радника у поменуте развојне јединице и институте у привреди), затим, утврдити основе дугорочније политике развоја привредних организација које приступају предложеним мјерама, са јасном дефиницијом начина финансирања — истраживачко-развојне дјелатности.

7. Бржи пробој у сфери нових сазнања и технолошког прогреса мора бити праћен промјенама у области обезбјеђивања веће суме средстава за научно-истраживачке активности и то на тај начин што би се садашња стопа, по којој се умјеравају средства за науку значајно повећала, у складу са политиком дугорочног развоја до 2000. године.

Средства намијењена развоју науке у областима од заједничког интереса удруживала би се преко СИЗ-а за научне дјелатности, док би се средства за специјална истраживања за поједине дјелатности удруживала на нивоу организација удруженог рада и интегрисаних система.

Овакво рјешење имало би посебан значај и ефекте, јер:

— рационалније би се искоришћавала средства усмјерена за научноистраживачки рад,

— јачао би замах и продор науке у привредни и друштвени развој,

— средства удружена на поменути начин одиграла би значајну интеграциону улогу у привреди и, као врло битно,

— о проблемима науке и развоја на њеним основама, расправљало би се и утврђивала политика у средини која има директан интерес за развој научних и технолошких рјешења.

О реализацији увојених програма научних истраживања бринула би се одговарајућа истраживачка организација или научна институција у привреди. Поред друштвеног одређења, организације из материјалне производње могле би да удруже за ову област развоја и већа средства — зависно од својих развојних циљева и могућности.

8. Неопходно је дефинисати и донијети инструменте и механизме којима ће се стимулисати улагања у науку по свим основама — односно, да се таква издвајања сматрају материјалним трошковима ООУР-а, који не подлежу било каквом опорезивању. Ријеч је о трошковима за научноистраживачки рад, за набавку научне опреме, за оснивање и опремање научноистраживачке организације, за примијењена и развојна истраживања, за освајање нове производње, за научно оспособљавање на постдипломским студијама, за израду докторских дисертација и др.

9. Треба обезбиједити услове за низ олакшица за подстицање научноистраживачког рада: ослобађањем од царина опреме која се користи за научноистраживачки рад, створити услове за дугорочно кредитирање развојних захвата у области науке, кредити-

рање одређених инвестиција у истраживачке објекте, стварање услова за увоз научне литературе и др.

10. Неодложан је задатак реформе школског образовања стварање рационалне мреже школства и осјетно побољшање квалитета и ефикасности образовања.

Овим нијесу исцрпени одговори на бројна питања која стоје као препрека бржем привредном и научном развоју. Овај прилог треба сматрати само иницијативом за један озбиљан дијалог. Прво о томе шта су нам развојни циљеви, друго, каква нам организација науке треба да би се остварили ти циљеви и, треће, којим мјерама економске и друге природе помоћи науци, како би успјешно остваривала задатке које друштво поставља пред њу. Чврсто смо увјерени да свако задржавање садашњег стања у области организационо-економских односа не отвара могућност бржим и друштву насушно потребним промјенама у овој области.

Закључни дио

1. Научноистраживачка и развојна дјелатност у привреди Црне Горе недовољно је развијена. Прве озбиљније кораке у тој области биљеже Жељезара „Борис Кидрич“, Агрокомбинат „13. јул“, Алуминијски комбинат и Индустрија „Радоје Дакић“.

Разлози су за овакво стање бројни и односе се на читав комплекс питања организационе, економске, кадровске и самоуправне природе.

Чини се да ипак суштинске разлоге заостајања у овој области треба тражити у недовољној технолошкој и економској интегритетности привреде у Црној Гори, затим аутономном развоју подсистема науке и образовања кадрова који се, стицајем бројних околности, мјесто у центру производно-економских збивања, налази на периферији; привредне организације и даље показују неонаталожу и неспремност да осмисле дугорочну и здраву развојну политику кроз одговарајућу организацију рада, стварање кадрова, финансирање истраживачке дјелатности и друго; изостале су мјере и од шире друштвене заједнице које би обезбиједиле здравији концепцијски прилаз проблемима о којима је ријеч, итд.

Садашње стање и развијеност научне мисли у привреди Црне Горе, посматрано кроз број ангажованих научних радника у производњи, промету и развоју, донекле одсликава варљива статистичка бројка од 17% (анкета Коморе Црне Горе око 4%), док у развијеним земљама Запада тај се број креће до 90% (Шведска).

Евидентна је чињеница да нијесу искоришћени у потребној мјери резултати досадашњих научних истраживања, јер она већим дијелом нијесу била усмјерена ка рјешавању проблема привредног и друштвеног развоја, већ више зависила од личног афинитета појединаца, чиме су остала недовољно ефектуирана зна-

чајна средства која је друштво и до сада уложило у научноистраживачки рад.

2. Нужне промјене у тој области треба да иду у неколико праваца:

а) Промјене у области концепције развоја науке

— Дефинисати дугорочну стратегију научно-технолошког развоја у Црној Гори која ће бити у уској корелацији са стратегијом Дугорочног програма економске стабилизације и развоја Црне Горе и Југославије.

— Неопходно је утврдити обавезу организација удруженог рада за доношење планова развоја сопственог научноистраживачког и развојног рада.

— Науку и образовање кадра треба сматрати цјелином.

— Неопходно је извршити одговарајућу подјелу рада међу институтима на Универзитету „Вељко Влаховић“, с тим што би се ови бавили истраживањима од заједничког интереса и у томе (ако постоје услови) у фундаменталним и теоријским истраживањима, док би се истраживачко-развојни центри и институти у привреди бавили истраживањима у областима специфичним за поједине дјелатности. У складу са оваквим принципом требало би обавити и одговарајућу алокацију кадрова.

— Потребно је покренути иницијативу о промјени Закона о научним дјелатностима јер неке његове одредбе и решења не одговарају садашњем развојном тренутку. Посебно мјесто у промјенама Закона о научним дјелатностима треба да има систем финансирања са разрађеним критеријумима на три нивоа: радна организација, интегрисани системи истраживања у области од заједничког интереса преко ванпривредних институција.

— Неопходно је дефинисати и донијети инструменте и механизме којима ће се подстицати улагања у науку по свим основама.

Потребно је обезбиједити услове за перманентно образовање и установити у кадровском систему обавезу стручног кадра да буде укључен у тај вид образовања. Нормално би било да за високо стручни кадар тај вид образовања организује Универзитет.

— Треба обезбиједити услове за низ олакшица за подстицање научноистраживачког рада (ослобађање од царина, кредитирања, набавке литературе и др.).

— Потребно је извршити реформу школства стварањем рационалне мреже и довођењем читавог школског система у реалне оквире.

— Увести као обавезу да се на Универзитету за теме дипломских радова, магистарских радова и докторска дисертација превасходно обрађују теме актуелне за привредни и друштвени развој Републике.

— Обезбиједити да се убудуће преко СИЗ-а за научне дјелатности онемогући финансирање пројеката предложених према према афинитетима појединаца или група, ако иза тих пројеката не стоји и конкретан интерес привреде и друштва у цјелини у Републици.

— Пошто је будући развој у великој зависности од квалитета кадра, Законом о високошколском образовању неопходно је увести обавезан услов да наставни кадар може бити регрутован само из редова у пракси провјерених и искусних стручњака, уз логично испуњавање и других услова за научни и образовни рад, тј. категорички онемогућити изграђивање наставног кадра на Универзитету по неком сколастичком систему, мимо реалног живота у привреди и другим дјелатностима у друштву.

б) Промјене у привредним организацијама Републике

— Мора се тежити што бржој технолошкој економској и самоуправној интеграцији привреде. У интегрисаним репродукционим цјелинама науку и развој треба извести као јединствену функцију од заједничког интереса чија ће дјелатност и развој бити потребнији развојним интересима тих привредних цјелина.

— Научне и развојне институције у привреди морају се брже организовати укључујући као трајни интерес у своју дјелатност: научноистраживачки рад, трансфер научних сазнања у производњу, инвестициони инжењеринг, развој друштвено-економских односа, индустријски инжењеринг, развој кадрова и пласман знања и инжењеринг услуга у земљи и иностранству.

— Привреда Црне Горе мора бити спремна да усмјери и удружи много већа средства за развој науке.

— У репродукционим цјелинама или сложеним пословним системима треба размотрити могућност формирања одбора за науку и развој који би координирали развој у анализираној области на принципима слободне размјене рада.

Између СИЗ-а за научне дјелатности, института у оквиру Универзитета, затим истраживачко-развојних института у привреди потребно је обезбиједити систем координације.

Значајну улогу у томе треба, поред осталог, да има ИРЦ (Истраживачко-развојни центар Црне Горе, који су основали Извршно вијеће, Привредна комора, Народна банка, Удружена банка, Универзитет и Фонд за обнову подручја пострадалих од земљотреса), па треба инсистирати да он почне реализовати ту функцију према документима по којима је установљен.

— У контексту могућих рјешења кључни су проблеми, поред констатованог, који се морају рјешавати у привреди дефиниција развојних циљева и планова развоја дугорочних и до 1990. године; питање кадра и принципи на којима треба да лежи политика финансирања научно-техничког и развојног рада.

3. На крају треба истаћи једнодушно увјерење да задржавање садашњег стања и односа у анализираној области и тражења рјешења у тим оквирима не може довести до значајнијих промјена и нужног заокрета. Тачније, било би то и даље конзервирање постојећег стања са малим изгледом за промјене како у домену унапређивања производно-економског и укупног друштвеног развоја, тако и у области о којој је ријеч — у науци.